

Slovosled zájmen v Husových traktátech

Olga Navrátilová

Oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR

Cíle výzkumu

- realizovat výzkum slovosledného chování zájmen v díle Jana Husa (ve stč. vs. latině)
 - jedná se o součást rozsáhlejšího výzkumu lat. a stč. syntaxe v Husových dílech
 - cílem tohoto příspěvku je zachytit slovosled zájmen coby determinátorů/modifikátorů v NP **v česky psaných traktátech Jana Husa**
 - komparovat slovosledné chování těchto zájmen v traktátech vs. v Husově korespondenci (česky i latinsky psané)
- Je slovosledné chování zájmen v traktátech jiné než v listech Jana Husa?
- v dalším kroku komparovat se stavem v latinsky psaných traktátech

Materiál

Do výzkumu zařazeny traktáty / polemiky / Husova kratší díla:

- *O manželství* (HusManžV, 1432/33)
- *O marnosti* (HusMarnA, 1497)
- *O šesti bludích* (HusBludM, 1414)
- *O hříechu* (HusHříchB, 1. pol. 15. stol.)
- *Dcerka nebo O poznání cesty pravé k spasení* (HusDcerkaH, 1414)
- *Jádro učení křesťanského* (HusJadroV, 1432/33)
- *Knížky proti knězi kuchmistrovi* (HusKuch, 1509)
- *Provázek třípramenný z víry, lásky, naděje* (HusProv, 1545)
- *Zrcadlo člověka hříšného, tzv. větší* (HusZrcN, pol. 15. století)

Klasifikace nominální fráze

- Quirk – Greenbaum 1977, Svoboda 1989

1. NP prostá (jádro NP rozvito pouze determinátory, kvantifikátory)

můj dům, ten dům, každý příklad, všechny naše knihy

2. NP složená (jádro NP rozvito alespoň jedním modifikátorem: adjektivum, genitivní/dativní fráze, předložková fráze etc.)

moje krásná cesta, ta cesta z města, každá kniha otce

Slovosled NP

A) Pozice kontaktní

- 1. antepozice / prenominální p. (*ten člověk, můj dům, každý příklad*)
- 2. postpozice / postnominální p. (*člověk ten, dům můj, příklad každý*)
- 3. cirkumpozice (*ten dům můj, každý člověk starý*)

B) Pozice distantní (interpozice)

- frázová diskontinuita, v lat. hyperbaton (interponovaný člen: 1. přízvučný, 2. nepřízvučný)

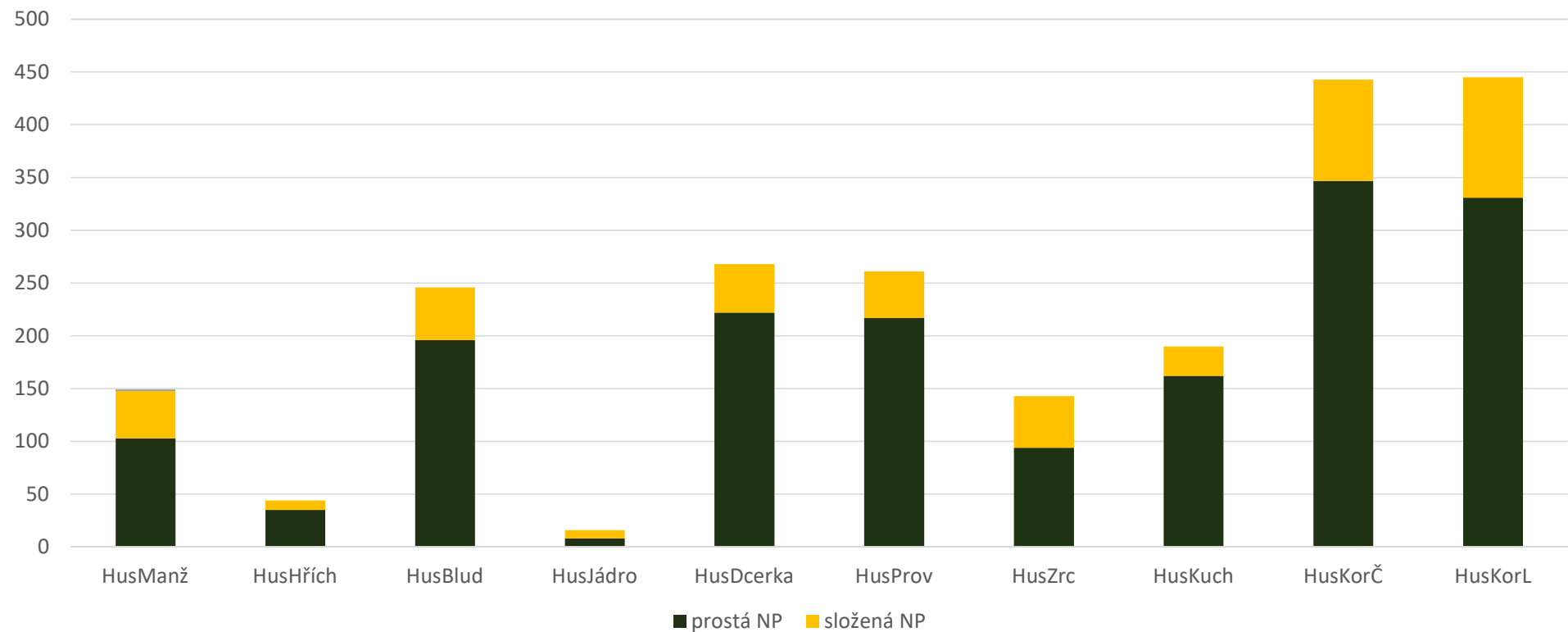
(1) **Každého** posadili **člověka** na židli.

(2) **Ten** se **člověk** zasmál.

Výsledky analýzy

- celkem analyzováno cca 1 400 NP se zájmeny coby jejími rozvíjejícími členy
- analýza opět zúžena na **posesiva, demonstrativa, totalizátory**
- z analýzy obdobně jako v HusKor vyloučena **indefinita** a **interrogativa** – nedoložena reprezentativním počtem dokladů
- **indefinita** doložena jen v některých pramenech (HuschKuch, HusBludM, HusManžV v řádu 10–25 výskytů → jednoznačně dominantní **prenominální pozice**)
- výsledky korespondující se stavem v Husově korespondenci vs. difference

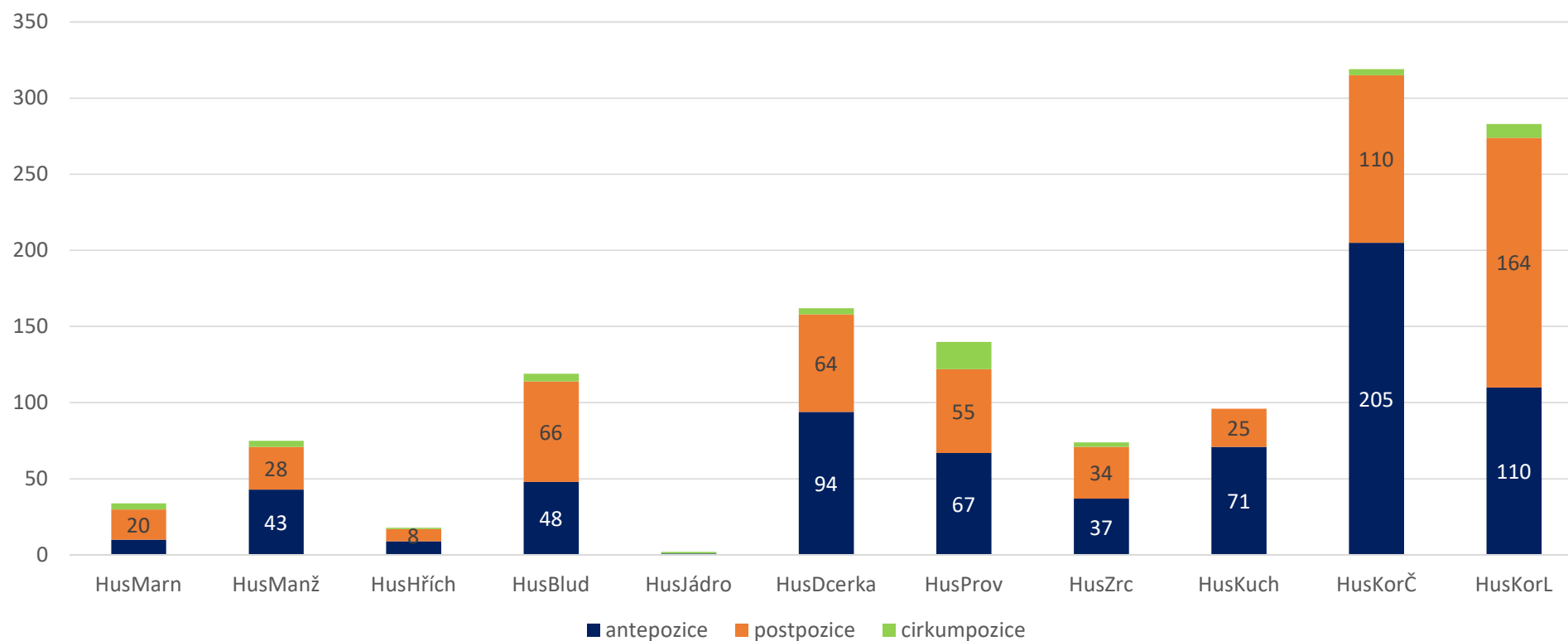
Frekvence prostá vs. složená fráze

Posesivní zájmena

- obdobně jako v HusKor (Č i L) velká slovosledná variabilita (ta platí obecně pro stč. i střč., srov. Navrátilová 2018)
- tato variabilita zaznamenána ve všech traktátech
- nejvíce patrná v nábožensko-výchovných/morálních traktátech
- motivace?

Posesivní zájmena – výsledky v jednotlivých textech

Demonstrativní zájmena

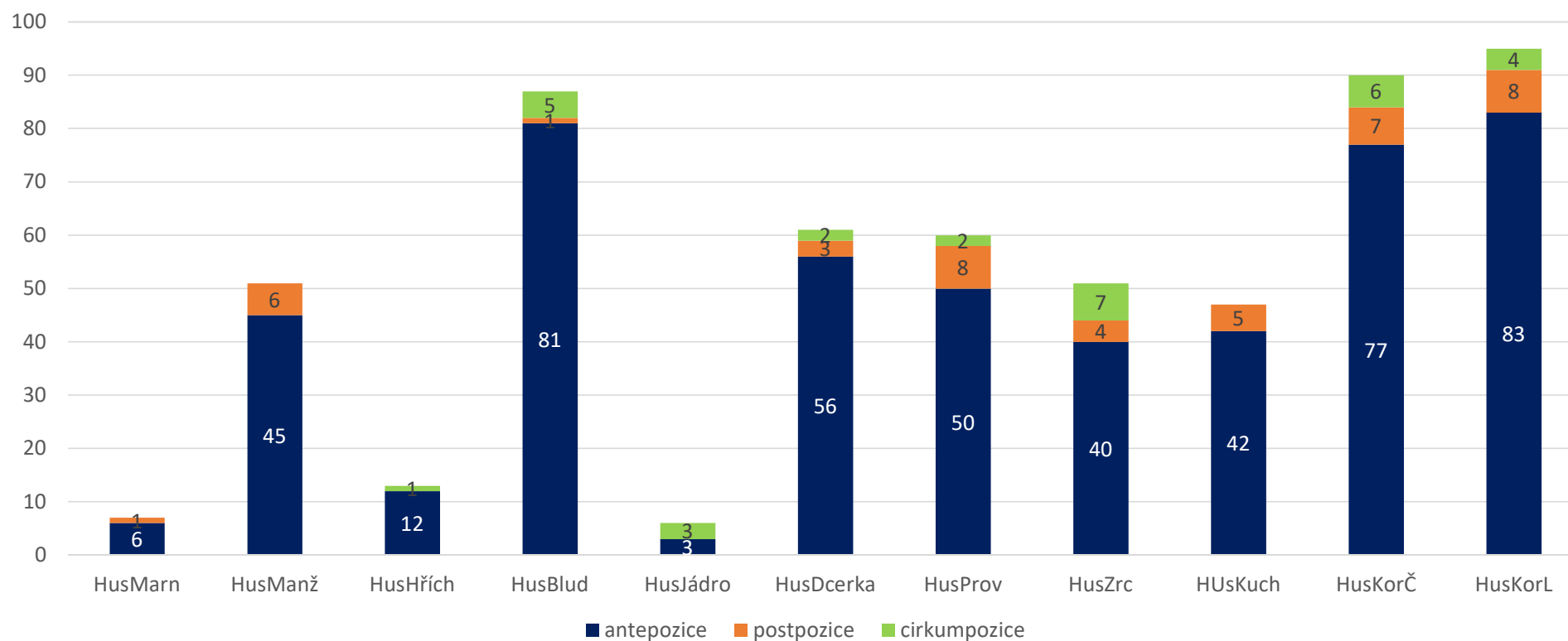
- situace téměř identická jako v HusKor
- frekventované užití zájmen *ten, tento* (ojediněle *onen, takový, sám*)
- zcela dominantní antepozice ve všech traktátech
- postpozice zaznamenána zejména u exoforických zájmen → ta však rovněž zaujímají prenominální pozici (cca v poměru 1:1)
- doklady rovněž v rámci postponované genitivní fráze

1. A aby **po temnostech světa tohoto** viděla slunce spravedlnosti. HusDcerkaH 227r

2. A zvláště sv. Pavel v sedmé kapitole k Korintóm, na jehož sem řeči **písmo toto** založil. HusManžV 117v

3. (...) manželé **v nejistotech búrě mořě světa tohoto**, do králevstvie nebeského brdúce, tápají až do hrdla. HusManžV 106r

Demonstrativní zájmena – výsledky v jednotlivých textech

Totalizátory

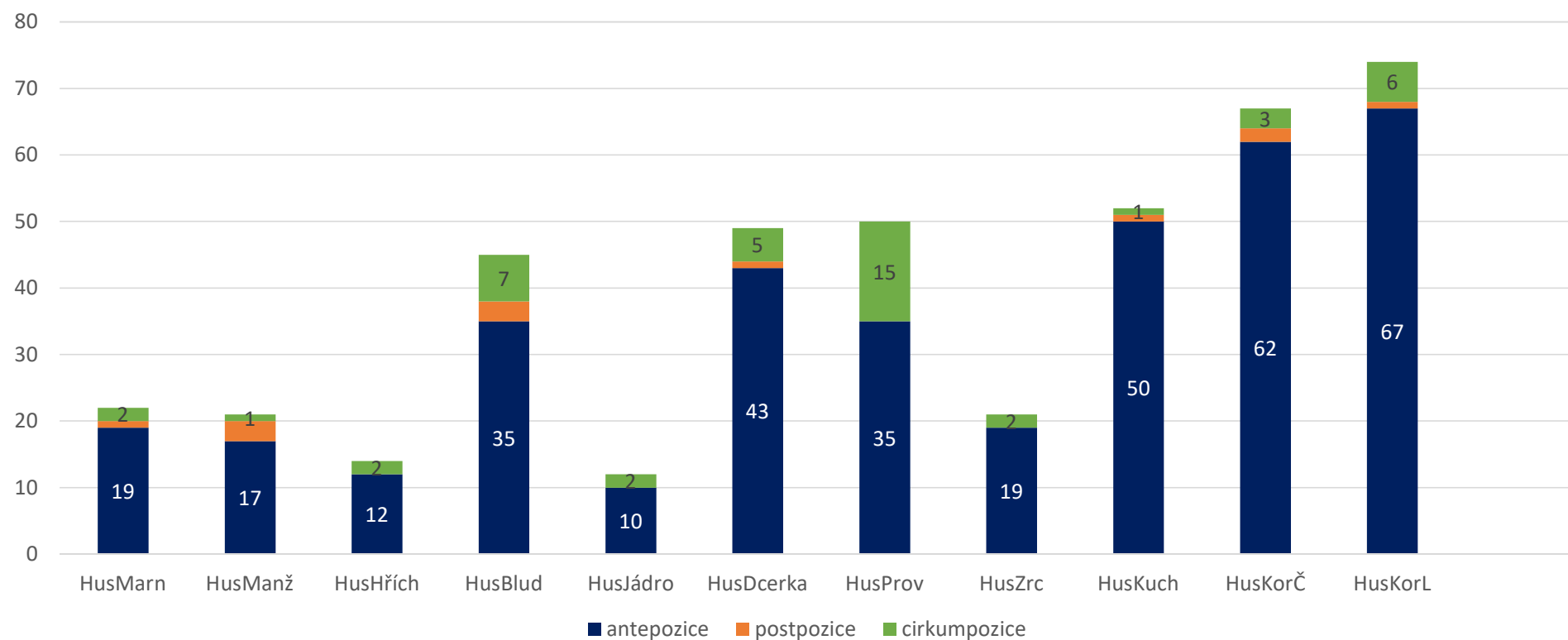
- uplatňují se zejména zájmena *všechn, všecek, každý* (ojediněle *sám, všeliký, (ni)žádný*)
- zcela dominantní antepozice ve všech traktátech, postpozice zcela raritní (styl. disimilace)
- oproti HusKorČ zachycena frekventovanější **cirkumpozice**
- v rámci cirkumpozice totalizátory téměř pravidelně zaujímají prenominální pozici (při současném obsazení postnominální pozice adjektivem / posesivním zájmenem)

4. (...) **duše každá křesťanská** jest jakožto manželka a žena. A Kristus jest jakožto **chot a muž každé dušě věrné**. HusManžV 110r

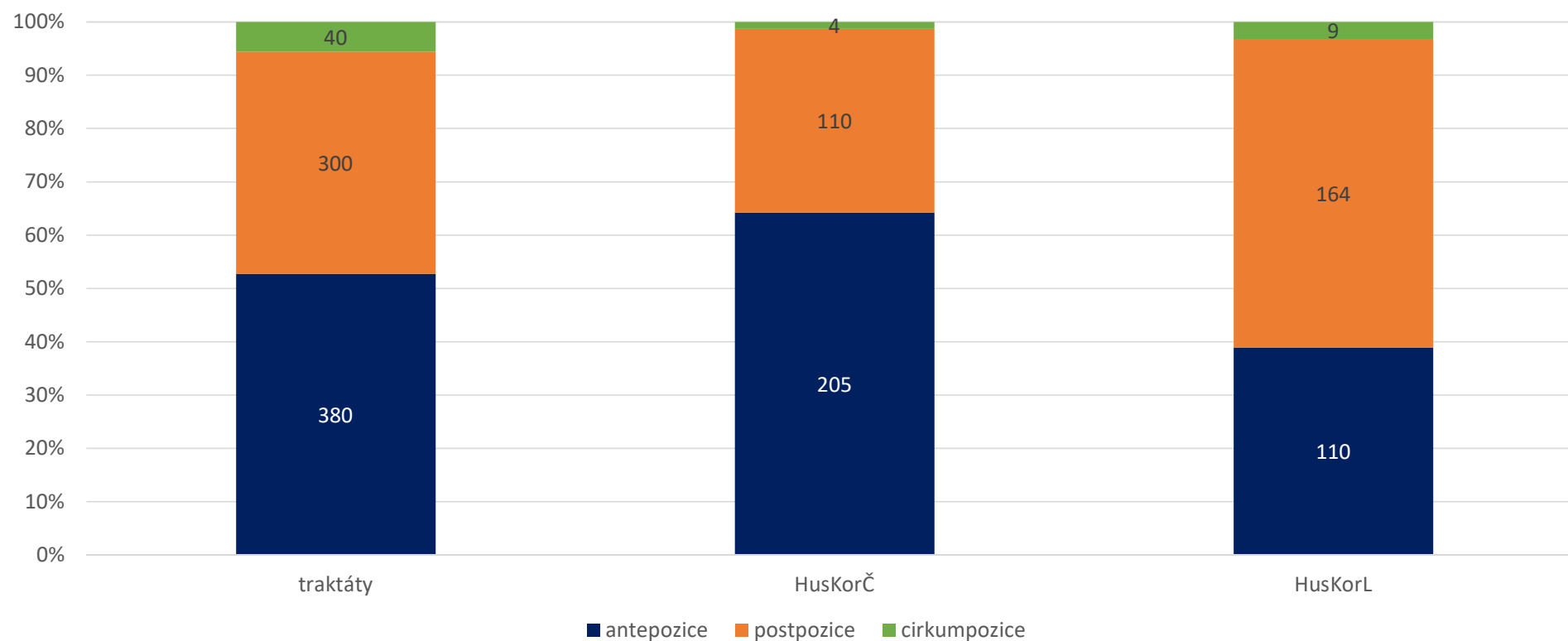
5. Neb na těch nitech má býti **všeckno rúcho drahé** setkáno (...) HusProv C2v

6. To (...) *mínil jest Pán Ježíš, když jest řekl v zákoně ve Čtení svatého Matouše (...)* Milovati budeš Pána Boha svého **ze všeho srdce svého i ze vsí duše své i ve vsí myslí své**. HusProv B4v

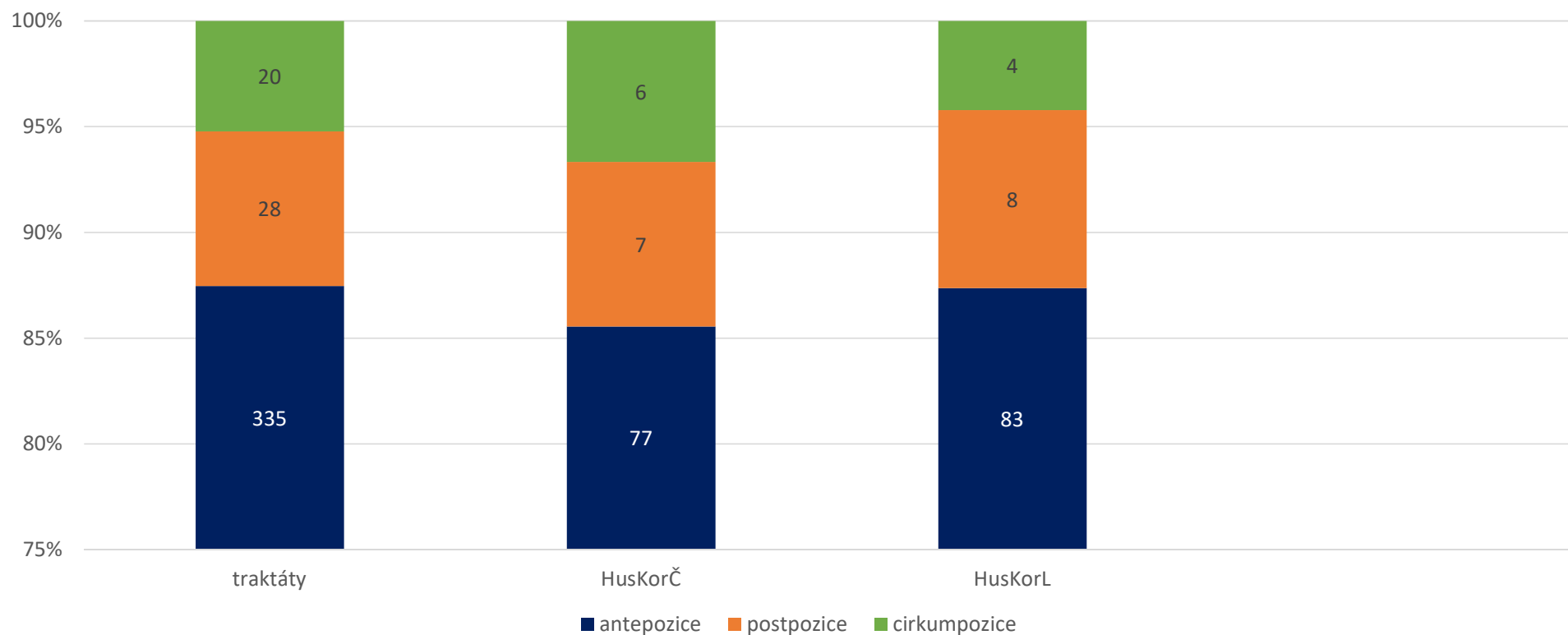
Totalizátory – výsledky v jednotlivých textech

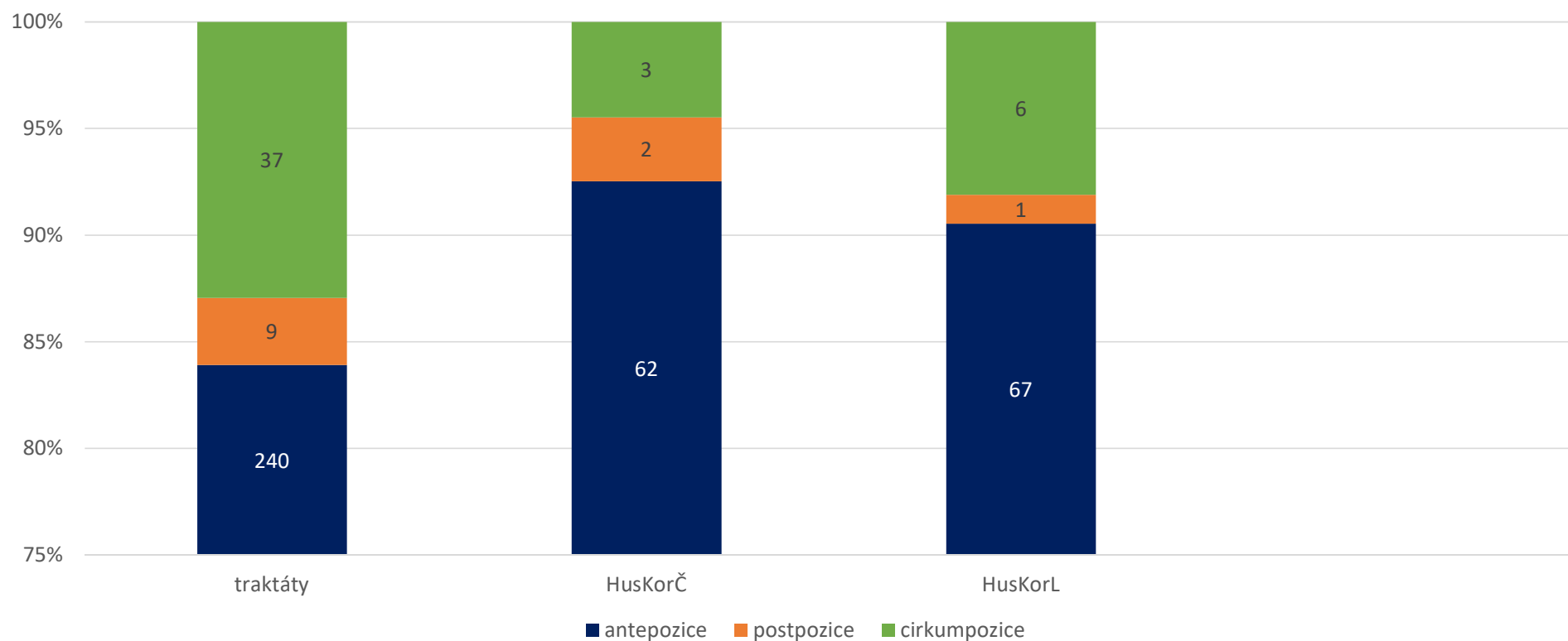
Posesivní zájmena – komparace traktáty vs. korespondence (HusKorČ, HusKorL)

Demonstrativní zájmena – komparace traktáty vs. korespondence (HusKorČ, HusKorL)

Totalizátory – komparace traktáty vs. korespondence (HusKorČ, HusKorL)

Faktory ovlivňující slovoslednou variabilitu u posesiv

- **citace** // přímá řeč Ježíše Krista, proroků, evangelistů etc. → paralela s biblickými texty obsahující komentáře k biblickému textu (BiblKral, BiblVácl)
- **stylistická disimilace**
- **oxytonické zakončení klauze?**

Citace 1/2

- citace biblického textu (citace starozákonního textu, evangelií, epištol, promluvy proroků, Spasitele, Krista, světců, sv. Augustina etc.)

7. Protož die sv. Izaiáš (...): „Věru **neduhy naše** on jest trpěl a **bolesti naše** on jest nesl.“ HusBludM 139v
8. Příklad na milém Pánu Ježíšovi, jenž jest řekl na kříži mra, ve Čtení svatého Lukáše v XXIII. kapitole. Otče, **v ruce tvoje** poroučím **duch muoj**. HusProv C4r
9. A to jest Pán Buoh (...) dal pokánie a řka: „**V potu tváři tvé** požívati budeš **chleba svého**.“ HusManžV 107v
10. A tak die Kristus ve Čtení: „Ktož miluje **ženú svú** více nežli mě, nenie mne hoden.“ HusManžV 117r

Citace 2/2

- odlišný slovosled u identických frází v citacích biblického textu a v Husově vlastním výkladu těchto citací

11. *Pakli jsi veliké lásky, jez **jeho tělo** a pí **jeho krev** – neb jest obé z štědrosti tobě připravil –, a tak budeš jistějí v naději. Neb dí: „Kdo jí **tělo mé** a pí **krev mou**, ve mně přebývá.“ HusProv B3r*

12. *(...) v pětmezciatmé kapitole svatého Matúše řekl jest Spasitel (...) „Jděte ode mne, zlořečení, do věčného ohně, jenž připraven jest d'áblu a **sluhám jeho**.“ Aj, d'áblu prvé, die, připraven oheň věčný jakožto najhoršiemu, a **jeho sluhám** potom jako méně zlým. HusKuch A6r*

Stylistická disimilace 1/2

- několik typů stylistické disimilace

1. Střídání pozic zájmen, které rozvíjejí lexikálně identické jádro NP

13. *Mluvil sem vám, aby **má radost** v vás byla a **radost vaše** aby byla naplněna.* HusProv D1r

2. Střídání pozic identických zájmen, které rozvíjejí lexikálně odlišné jádro NP a které se v rámci klauze (někdy i za její hranicí) opakují

14. *Že Bóh **svú mocí, slovy svými**, kteráž die kněz, činí...* HusBludM 138v

15. *Ovšem ktož Bohu čistotu slíbí, jižť jest sobě jeho **za svého manžela** a **za choti svého** osobil a zaslíbil.* HusManžV 112v

Stylistická disimilace 2/2

3. Střídání pozice zájmen v lexikálně identických NP

16. *Aj, král (...) nám na paměť popsal, že v marnosti **svět tento** jest potopen. Protož kdož chce neutonouti, musí provázkem vytažen býti, jenž jest **v tomto světě** život nevinný.* HusProv A3r

Oxytonické zakončení

- ve finální klauzální pozici krátké (1slabičné) formy zájmen, zejména posesiv
- poměrně frekventované i v jiných typech stč. textů (Navrátilová 2018) – např. biblické překlady, *Gesta Romanorum*
- uplatňuje se jako rytmická varianta vedle typických rytmizovaných klauzulí
- v Husově české próze (obdobně jako v latinské) výrazná rytmizace, typické rytmické klauzule i vnitřní rýmy (Havránek 1966), v některých textech sylabické hexametry s césurou

17. *Slyš, dcerko, a viz a přichyl ucho své!* HusDcerkaH 213r

18. *Neb muž má ctíti svú ženu a ji v poctivosti mieti jakožto tovařišku od Boha sobě danú a paní svú.* HusManžV 116v

19. *Třetie bývá blud z pýchy, když kto, přieliš doufaje sobě nad jiné, i neučiní sobě poznánie v hříechu svém.* HusDcerkaH 214v

20. (...) *i na mé srdce plně vstúpilo to, což jest pán Bóh pripravil milovníkóm svým.* HusDcerkaH 226r

21. *Nebť jsú nepřietelé obklíčili duši mú.* HusDcerka H 219v

Distantní pozice – interpozice

- poměrně raritní (celkem 25 dokladů)
- HusManž (5), HusBlud (2), HusProv (3), HusDcerka (5), HusKuch (3), HusZrc (6), HusMarn (1)
- převážně interpozice přízvučných výrazů (VF, VPart) zcela ojediněle klitik / klitických skupin
- její forma i frekvence odpovídá stavu v Husových latinských listech

22. (...) *a diáblu, jehož se jest **na svém otřekl křtu**, v jeho lože jest vstúpil.*
HusManžV 110r

23. *Aj, **těmi mě raní branami** svět a smrt vcházie oknami mými v duši mú (...)*
HusDcerkaH 119v

24. (...) *tak duše každé stvořenie hmotné **svým přesahá přirozením**.* HusDcerkaH 221v

25. ***A té se příčiny** dotýká sv. Pavel k Korintóm v sedmé kapitule, když die: (...)*
HusManžV 111r

Závěr 1/2

Výzkum slovosledu zájmen v českých traktátech Jana Husa odhalil:

- téměř identické slovosledné chování u **demonstrativ** a **totalizátorů** v jeho korespondenci i traktátech, tj. **jednoznačně dominující antepozici**
- slovosled posesiv tenduje **více k postnominální pozici**, než je tomu v jeho česky psané korespondenci
 - současně je ale výskyt postpozice nižší než v latinsky psané korespondenci
- v traktátech zaznamenána větší frekvence **cirkumpozice** (vliv biblických citací)
- vyšší výskyt **interpozice** než u české korespondence
- v souladu s latinsky psanou korespondencí se jedná zejména o přízvučné formy, porušující diskontinuitu fráze
- nebyly zaznamenány rozdíly z hlediska frekvence prostých a složených frází
- stejně tak je repertoár užitých zájmen v podstatě identický

Závěr 2/2

- slovosledná variabilita u posesivních zájmen je značně motivována rozdílem mezi vlastním Husovým textem vs. citacemi biblického textu
- v citacích biblického textu **dominuje postpozice posesiv** → uplatňující se po vzoru Vulgáty od 2. redakce v rámci NZ a 3. redakce v rámci SZ (Navrátilová 2018)

→ zdrojový text pro Husovy citace by na základě slovosledu posesiv byl spíše text 2., příp. 3 redakce (Boskovická, Padeřovská bible?), nebo samotná latinská Vulgáta

- otázka Husova podílu na překladu stč. bible prozatím nedořešena (Freitinger 1987 – 1989; Bartoš 1955; Zeman 1978; Sobalíková 2009)

→ slovosled NP jedním z možných faktorů, který by mohl přispět k řešení této otázky

Děkuji za pozornost.